

σκεύασεν ἐκεῖνος σίδηρον, ὅχι ὁμοίως καὶ ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐκ τοῦ σιδήρου»¹³.

Τὸ πνεῦμα τῆς εὐσεβείας τῶν ἀλχημιστῶν μαρτυρεῖ ἐπίσης ἡ ἀπουσία τῆς ἐριστικῆς διαθέσεως, τόσον συνήθους εἰς τὰς θεολογικὰς καὶ τὰς φιλοσοφικὰς ζητήσεις. Ἡ ἀλχημεία ὁμοίως δὲν ἦτο τρόπος κοινωνικῆς προβολῆς οὔτε ἐπαγγελματικῆ σταδιοδρομίας, ἀλλ' ἔργον ἀλυτρώτων ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι μὲ θυσίαν χρόνου, περιουσίας, διασκεδάσεων καὶ ὑποχρεώσεων ἐπεδίδοντο συνεργόμενοι «ἐπὶ τῷ αὐτῷ» ἢ κατὰ τὴν ὥραν τῆς μονώσεώς εἰς μίαν δι' ἐκεῖνους συγκλονιστικὴν λειτουργίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἐδικαιοῦτο ὁ ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο ὅχι μόνον πιστεύουν, ὅτι ἡ τέχνη των εἶναι ἁγία, ἀλλ' ἡ ἀποτυχία ποτὲ δὲν εἶναι λόγος ἀπογοητεύσεως. Ἀντιθέτως ἐπιβάλλει τὴν ταπεινώσιν καὶ τὴν προσπάθειαν ἐξ ἀρχῆς, μίαν ἐντατικωτέραν μελέτην τῶν παραδεδομένων καὶ ἀκόμη μεγαλυτέραν αὐταπάρνησιν, ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἁμαρτία δὲν ἀπελπίζει τὸν πιστόν, ἀλλὰ τοῦ ὑποδεικνύει τὰ ὄριά του, τὴν ἀτέρμονα προσπάθειαν, ἡ ὁποία τὸν δικαιολογεῖ ὡς πιστεύοντα. Ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ κλίματος τῆς ἀλχημείας παρουσιάσθησαν θεβαίως καιροσκόποι καὶ ἀγύρται, ὅπως συνέβη καὶ μεταξὺ τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐπισήμου πίστεως. Κατ' οὐσίαν ὁμοίως οἱ ἀλχημιστὰι ὅχι μόνον δὲν ἐπεδίωξαν ξένα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ὀφέλη, ἀλλ' οὔτε τὴν ἐπίδειξιν ἐπεζήτησαν, διὰ νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ «ἀοράτου λίθου» (lapis invisibilitatis), ὁ ὅποιος, ὡς οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς ὄλης (materia prima), θὰ τοὺς συνέδεε πρὸς τὸν ζωτικὸν παράγοντα τῆς φύσεως (anima mundi), τὸ πνεῦμα, διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ὁποίου θὰ μετεβάλλετο ἡ ὄψις τοῦ κόσμου.

Ἡ προφητικὴ μεταμόρφωσις τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἐργαστηριακὴ τῆς προπαρασκευῆς.

Ἡ ἀπαίτησις τῆς ἀλλαγῆς τοῦ κόσμου, εἴτε διότι, ὅπως εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Ρώμης, ἡ ἠθικὴ τάξις κατέρρεεν, εἴτε διότι, ὅπως εἰς τὸ ὕψος τοῦ Μεσαιῶνος, τὰ πάντα μετεβάλλοντο, ὑπῆρξε πηγὴ προφητικῶν δραμάτων ἀνακατατάξεως τῶν στοιχείων τῆς ὄλης ἐντὸς ἐνὸς νέου κόσμου, ὁ ὅποιος θὰ κινῆται διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διήρρεσεν ἐπὶ παραδείγματι τὸν κοσμικὸν χρόνον μίᾳ ὀπτασίᾳ τοῦ 13ου αἰῶνος, ἀναγομένη εἰς τὸν πιθανῶς φραγκισκανὸν μοναχὸν Ἰωακείμ de Floris, εἰς τρεῖς παγκοσμίους περιόδους (status), τὴν ἐποχὴν τοῦ Πατρὸς, τὴν ἐποχὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος¹⁴. Εἰς τὴν πρώτην περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος, ἀντιστοιχεῖ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη· τὰ πράγματα τότε συνέβησαν carnaliter. Εἰς τὴν δευτέραν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπεκράτησεν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἀντιστοιχεῖ ἡ Καινὴ Διαθήκη. Τὰ γεγονότα τότε λαμβάνουν χώραν literaliter. Εἰς τὴν τρίτην περίοδον, ἡ ὁποία ἀρχίζει τὸν Μεσαιῶνα, οὐδεμία Γραφή ἀντιστοιχεῖ· τὰ συμβαίνοντα θὰ ἐκτυλί-

σωνται εκτοτε spiritualiter. Ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν πνευματικὴν ἀποστολὴν εἶχεν ἐνώπιόν της ἡ ἀλχημεία. Διὰ τοῦ πνεύματος ἐπρόκειτο νὰ μεταμορφωθῆ ὁ κόσμος, νὰ παύσῃ ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ ἀθλιότης, νὰ ἐμφανισθῆ νέος περιούσιος λαός, ὁ ὁποῖος θὰ ζῆ ἐντὸς μιᾶς καθαρᾶς καὶ ἀφθάρτου ὕλης καθαρὸς καὶ ἀφθαρτος, ὅπως καὶ ὁ Θεός. Διὰ τὸ ἔργον αὐτὸ ἐχρειάζετο ἴσως ἡ ἀποστολὴ ἐνὸς προφήτου, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν συμβολὴν τῶν ἀλχημιστῶν θὰ ἐπεδίδετο εἰς τὴν ἀνασκευὴν τῶν κακῶς ἐχόντων. Ὡς κατάλληλον διὰ τὸ ἔργον αὐτὸ ἡ ἀλχημεία τοῦ Μεσαιῶνος ἐφαντάσθη τὸν Ἡλίαν, ὁ ὁποῖος θὰ ἐνεφανίζετο ἐν ὁδῷ «πρὸ τῆς Κρίσεως»¹⁴ ὡς reparator omnium.

Διὰ τὸν δραματισμὸν αὐτὸν, τὸν ὁποῖον κατεδίκασεν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, δὲν ἦτο ἐν τούτοις ἀρχετὴ ἡ προσδοκία, ἀλλ' ἐπιβεβλημένη ἡ προπαρασκευὴ ἐντὸς τοῦ ἐργαστηρίου, μίᾳ ἐτοιμασίᾳ, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐκάμπετο ἡ ἀντίστασις τῆς ὕλης. Τὸν ἀλχημιστὴν διέκρινε πρὸ παντὸς ἄλλου μίᾳ πρωτοφανῆς εἰς ὅλην τὴν θρησκευτικὴν ἱστορίαν ἐνεργητικὴ διάθεσις, ἡ ὁποία δὲν παρεδέχετο τὴν ἀναβολήν, δὲν ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἀντίδρασιν καὶ τὴν ἀποτυχίαν καὶ δὲν ἐξηγνῆθη εἰς τὴν γενικότητα, ἀλλ' ἐτόνισε τὴν σημασίαν τοῦ παρόντος διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ μέλλοντος καὶ ἰδίως τῶν συγκεκριμένων πραγμάτων διὰ τὴν σύστασιν τοῦ νέου κόσμου.

Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαφεθῆ ὁ πιστὸς τῆς ἀλχημείας εἰς τὸ μέλλον ὡς χῶρον τοῦ θαύματος, διότι κατὰ βάθος δὲν εἶχε πιστεύσει, ὅτι τὸ θαῦμα εἶχεν ἤδη συμβῆ ἀποφασιστικῶς. Ἡ ἀπιστία ὡς πρὸς τὸ παρελθὸν ἐτόνισεν ἀντιθέτως τὴν προοπτικὴν τοῦ μέλλοντος, ἐν τούτοις τὸ οὐσιῶδες τοῦ ἀλχημικοῦ πνεύματος, ὅ,τι προηγήθη τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὸν ἠκολούθησεν εἰς τὴν ἱστορικὴν του πορείαν, ὑπῆρξε τὸ ἀμετάθετον τῆς εὐθύνης. Πρὸ Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστὸν ὁ ἀλχημιστὴς θέλει νὰ σωθῆ διὰ τοῦ ἀτομικοῦ του ἔργου. Οὐτε εἶχεν ἐπικαλεσθῆ τὸν Θεὸν νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ ἐκ τῆς ἀτομικῆς του προσπαθείας οὔτε κατόπιν ἀνεγνώρισεν, ὅτι ἡ ὑποκατάστασις συνετελέσθη ἀπαξ διὰ παντὸς ἀπόντος ἐκείνου. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἡ ἀλχημεία εἶχε καὶ διετήρησε μίαν ἀντιχριστιανικὴν διάστασιν. Συνεσπείρωσε τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι πάσῃ θυσίᾳ ἠθέλησαν νὰ διαφυλάξουν ἐντὸς τῶν τὴν συντριβομένην πίστιν εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ νὰ ἐπιτελέσουν, χωρὶς ὅμως ἡ ἐπέμβασίς του νὰ καθιστᾷ περιττὴν τὴν ἰδικὴν τῶν συμβολὴν, τὸ opus, διὰ τὸ ὁποῖον θὰ ἦσαν ὑπόλογοι, νὰ μεταστοιχειώσουν καὶ νὰ ἐξευγενίσουν τὴν ὕλην καὶ ἐπομένως τὴν ὕλικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς φθορᾶς, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐγκατεστάθη τὸ πνεῦμα του, μαστίζεται καὶ ἀποθνήσκει.

Ἀναγωγὴ τῶν πραγμάτων εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν κατὰστασιν, ἡ ὁδὸς τῶν ἐμπειρικῶν προϋποθέσεων τῆς χημείας.

Ἦ ἄνθρωπος τῆς ἀλχημείας ἐστράφη πρὸς τὴν ὕλην, διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὸ

πνεῦμα. Ἀνέλυσε καὶ συνεσχέτισε τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, διὰ νὰ γίνῃ ἀξίος τῆς ἀθανασίας. Συνουσιάσθη πρὸς τὴν γῆν, διὰ νὰ κερδίσῃ τὸν οὐρανόν. Ἡ θρησκευτικὴ του ἀγωνία τὸν κατέστησε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον π ρ ό δ ρ ο μ ο ν τῆς ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης.

Τελικῶς ἡ ἀλχημεία ἐτόλμησεν, ὅτι διὰ τὴν Ἑλλάδα ἦτο ἀπαράδεκτον: Ἐπέτρεψεν εἰς τὸ πνεῦμα νὰ σπιλώσῃ τὴν θεωρητικὴν του καθαρότητα. Ὁ συγχρωτισμὸς αὐτὸς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης ὑπῆρξεν ὁμῶς τὸ ἀποφασιστικὸν θῆμα τῆς ἱστορίας πρὸς τὴν σύγχρονον φυσικὴν ἐπιστήμην. Ἡ ἀλχημεία ἐνίκησε πρώτη τὴν ἑλληνικὴν προκατάληψιν ἐναντίον τῆς πολλότητος καὶ καθὼς ἐπεχείρησε νὰ προσγειώσῃ τὴν ἑλληνικὴν θεωρίαν, συνεφιλίωσε πρώτη ἐκείνη τὸ πνεῦμα πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τῆς φυσικῆς πραγματικότητος.

Ἐν τούτοις ἡ ἑλληνικὴ ὑπεροχὴ τοῦ ἐνός ὄχι μόνον διετηρήθη εἰς τὴν ἀλχημείαν, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἡ κεντρικὴ τῆς ὑπόθεσις. Αὐτὴν τὴν φορὰν τὸ πνεῦμα δὲν ἐνοποιεῖ ὁμῶς τὴν ὕλην διὰ τῆς ἰδέας, δὲν περιορίζεται δηλαδὴ μόνον εἰς τὴν θεωρησίαν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ κατέρχεται ἐντὸς τῶν πραγμάτων καὶ προσπαθεῖ νὰ διαπιστώσῃ ἐμπειρικῶς τὸν συνεκτικὸν τῶν δεσμών. Κατ' οὐσίαν δηλαδὴ τὸ πνεῦμα ἐνδιαφέρεται τώρα διὰ τὴν ἐνότητα τῆς ὕλης καὶ ὄχι διὰ τὴν ἐνότητα τοῦ λόγου. Ἐπαναλαμβάνεται καὶ πάλιν τὸ ἀγώνισμα τῶν Προσωκρατικῶν μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ ζητούμενον δὲν ὑπάρχει, ὥστε ὅλοι νὰ τὸ συναντοῦν, ὅπως τὸ ὕδωρ ἢ τὸν ἀέρα, ἀλλὰ δημιουργεῖται διὰ τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς μείξεως τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων τῆς ὕλης. Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς διαλύσεως τῶν γνωστῶν του πραγμάτων ζητεῖ τώρα ὁ ἄνθρωπος τὴν δυνατότητα, ἡ ὁποία θὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐπαναφέρῃ τὰ πάντα εἰς τὴν ἀρχικὴν των κατάστασιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον προέβαλεν εἰς τὸν πραγματικὸν κόσμον τὸ αἶτημα τῆς ἰδικῆς του μετουσιώσεως, τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπερβάσεως τῶν ὁρίων τῆς συγκεκριμένης ὑπάρξεώς του, τὴν τάσιν του νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν «ἀρχικὴν του κατάστασιν» ἐντὸς ἐνός καθαρῶς πνευματικοῦ κόσμου. Ἡ μεταφυσικὴ αὐτὴ ἀξίωσις ὠδήγησε καὶ παρωδήγησε τὴν ἀλχημείαν καὶ τὴν ἄφησε νὰ παρουσιασθῇ ὡς μυστικισμὸς τῆς ὕλης. Ἐσήμαινεν ὁμῶς τὴν πρώτην ἔκφρασιν τῆς νεωτέρας φυσικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία τελικῶς ἀνεπτύχθη διὰ τῆς ἀναγωγῆς τῶν πάντων εἰς τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῆς ἐνεργείας. Εἰς τὸ συνδυαστικὸν ἐπίσης πάθος τῶν ἀλχημιστῶν ὀφείλεται ὀλόκληρος ἡ ἐμπειρικὴ γνῶσις, τὴν ὁποίαν παρέδωσεν ὁ Μεσαιῶν εἰς τοὺς Νέους χρόνους ὡς ἀφετηρίαν τῆς χημείας. «Διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὰς χημικὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας κατέχομεν σήμερον, ἦτο ἀπαραίτητον ἀναρίθμητοι ἄνδρες, ἐφωδιασμένοι μετὰ ὀλόκληρον τὴν ἐπιστήμην τῆς ἐποχῆς των καὶ πλήρεις ἐνός ἀκαταγωνίστου πάθους, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν σφαιδρότητά του ἔφθανε μέχρι λύσεως, νὰ διαθέσουν τὴν ζωὴν, τὴν περιουσίαν καὶ ὅλας των τὰς δυνάμεις, διὰ ν' ἀναδιφῆσουν τὴν γῆν πρὸς ὅλας τὰς κατευ-

θύσεις, χωρίς να κουρασθούν και να άτονίσουν, να φέρουν εις έπαφήν κατά τον πλέον διάφορον και ποικίλον τρόπον όλα τὰ γνωστά σώματα και στοιχεία και αυτό τὸ πρᾶγμα έπρεπε να συμβαίη 15 συναπτὸς αἰῶνας. Ἦτο μία σφοδρὰ και άκαταμάχητος παρόρμησις, ἡ ὁποία έξώθει τοὺς ανθρώπους να επιδίδωνται με μίαν ύπομονήν και καρτερικότητα χωρίς ιστορικὸν παράδειγμα εις έργασίας, αἱ ὁποῖαι δέν ικανοποιουν ανάγκας τῆς έποχῆς των. Ἦτο ἡ έφεσις τῆς γῆινης μακαριότητος»¹⁵.

Δυναμικὴ συνοχή τῆς φυσικῆς πραγματικότητος («Ἰστε γάρ τῆς ὕλης τὴν δύναμιν»).

Ἀπὸ άπόψεως ιστορικῆς καταγωγῆς ἡ άλχημεία υπῆρξε μία συνέπεια τῆς αρχαίας φυσιολογίας εντὸς τῆς θρησκείας. Ἡ πίστις τοῦ έλληνικοῦ πνεύματος εις τὴν «οὐσίαν», τὴν ὑπόστασιν τῶν πάντων, τὸ θεμελιῶδες στοιχείον τῶν φαινομενικῶν διαφορῶν τῆς πραγματικότητος, εύρῆκεν εις τὴν άλχημείαν τομεις έμπειρικῆς εφαρμογῆς. Τὸ έργον τοῦ άλχημιστοῦ συνίστατο κατά βάσιν εις τὴν αναγωγὴν τῶν εὐτελῶν μετάλλων εις τὴν «πρώτην ὕλην», τὴν άμορφον και εὐπλαστον αρχὴν τοῦ κόσμου. Ἐφ' ὅσον τὰ συγκεκριμένα πράγματα ἦσαν φορεῖς τοῦ αρχικοῦ αὐτοῦ στοιχείου, άπλοῖ τρόποι τῆς εμφανίσεώς του, ἡ μεταβολὴ τοῦ ενδὸς εις τὸ άλλο δέν έπρεπε κατ' αρχὴν να εἶναι άκατόρθωτος. Ἡ πίστις αὐτὴ συνεβιάζετο πρὸς τὰς διδασκαλίας τῶν Ἰώνων περὶ μιᾶς βασικῆς ὕλης ὡς αρχῆς τοῦ κόσμου και πρὸς τὴν έσωτερικὴν διαδοχὴν τῶν τεσσάρων άριστοτελείων στοιχείων. Ρητῶς εν τούτοις οἱ άλχημισται αναφέρονται εις τὸ «εν και πᾶν» τῶν έλεατῶν φιλοσόφων. Εἰς τὰ περὶ Ζωσίμου σχόλια τοῦ Ὀλυμπιοδώρου ανάγεται χωρίς επιφυλάξεις ἡ αρχὴ τῆς άλχημείας εις τὸν πατριάρχην τῆς έλεατικῆς φιλοσοφίας: «Ὁμοίως και Χῆμης τῷ Παρμενίδῃ ακολουθήσας φησὶν: "Εν τὸ πᾶν, δι' οὗ τὸ πᾶν. Τοῦτο γάρ εἰμὴ έχοι τὸ πᾶν, οὐδέν τὸ πᾶν»¹⁶.

Ἦδη ὁμως από τῆς αρχαιότητος ἡ θεωρητικὴ αὐτὴ βάση απέβαλε τὸν μεταφυσικὸν της χαρακτήρα και ταυτοχρόνως τὸ ὄντολογικὸν της νόημα και παρουσιάσθη διὰ στόματος τοῦ (Ψευδο-) Δημοκρίτου, εις τὸν ὁποῖον τὴν μετέδωσεν ὁ Πέρσης Ὀστάνης, ὡς φυσικὴ αρχὴ δυναμικῆς διαθέσεως: «Δημόκριτος έλθὼν από Ἀεδῆρων φυσικὸς ὢν.. εν Αἰγύπτῳ έμυσταγωγῆθη παρά τοῦ μεγάλου Ὀστάνου εν τῷ ἱερῷ τῆς Μέμφεως.. εκ τούτου λαθὼν άφορμὰς συνεγράψατο βίβλους τέσσαρας βαφικὰς, περὶ χρυσοῦ και άργύρου, λίθων και πορφύρας, λέγω δέ τὰς άφορμὰς λαθὼν συνεγράψατο παρά τοῦ μεγάλου Ὀστάνου: εκείνος γάρ ἦν πρῶτος ὁ γράψας δι τῆ φύσις τῆ φύσει τέρεται και ἡ φύσις τὴν φύσιν κρατεῖ και ἡ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ»¹⁷. Τὰ ρήματα τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ αξιώματος δέν έπεξηγοῦν τὸ έστίν, αλλά τὸ γίγνεσθαι. Ἡ φύσις άποκαλύπτει εις τὴν άλχημείαν τὴν δυναμικὴν της ὄψιν. Τὸ έρμητικὸν «εν» δέν εύρίσκεται άπολιθω-

μένον ἐντὸς τῶν πολλῶν, ἀλλ' ἐπιτρέπει τὴν ἐσωτερικὴν των σχέσιν. Τὸ ἐνιαῖον στοιχεῖον τῆς φύσεως εἶναι ἐν ταυτῷ ὁ λόγος τῆς κινήσεως καὶ ὁ δεσμός τῶν φυσικῶν γεγονότων. Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἔλθῃ πρὸς ἐκεῖνο εἰς ἐπαφήν, θὰ γίνῃ κατ' οὐσίαν ὁ κύριος τῶν φυσικῶν λειτουργιῶν. Διὰ τῆς ἀλχημείας ἀρχίζει ἡ μεγάλη σταυροφορία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἱεροὺς τόπους τῆς δυνάμεως. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐγχειρήματος ἤχει ἡ προστακτικὴ, ἡ ὁποία ἐπρόκειτο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας νὰ ἐνσαρκωθῇ εἰς τὴν τεχνικὴν καὶ ν' ἀνοίξῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν προοπτικὴν μιᾶς νέας ἢ τῆς τελευταίας κοσμικῆς του περιόδου: «Ἴστε γὰρ τῆς ὕλης τὴν δύναμιν!»¹⁸.

Ἐνότης καὶ κατάφασις τῆς ἐργασίας («Κατεργάζου λοιπὸν ὡς τεχνίτης!»).

Διὰ τῆς ἀλχημείας συντελεῖται μία κατ' ἀρχὰς ἀνεπαίσθητος, διὰ τὴν ἐξελίξιν ὁμῶς τῆς ἱστορίας ἀποφασιστικὴ τροπὴ τοῦ πνεύματος ἐκ τῆς μεταφυσικῆς πρὸς τὴν τέχνην, νοουμένην ὡς ἐπιτηδειότητα εἰς τὴν ἀναστροφὴν πρὸς τὴν ὕλην. Οἱ ἀλχημιστὰι ἀναδεύουν τὰ συστατικὰ τῆς πραγματικότητος, ἐργάζονται χειρωνακτικῶς, ἀποσυνθέτουν καὶ ἀνασυνθέτουν τὴν φύσιν. Ἐνῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ κατεργασία τῆς ὕλης ἦτο ἔργον τῶν δούλων καὶ τῶν μετοίκων, ἀλλ' ὅσοι ἐσέβοντο τὸ πνεῦμα, ἔπρεπε νὰ ἔχουν ἐνδιαφέροντα διάφορα τῶν τεχνιτῶν, μόνον πολιτικὰ καθήκοντα καὶ θεωρητικὰς ὑποχρεώσεις, τῶρα ἡ τέχνη ἀρχίζει νὰ ὑποκαθιστᾷ τὴν ἐπιστήμην. Εἰς τοῦτο ἀσφαλῶς συνέβαλεν ἡ συντριβὴ τῆς πόλεως καὶ ἐπομένως τῶν προϋποθέσεων τοῦ καθαρῶς θεωρητικοῦ βίου, ὥστε οἱ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος ὑπὸ τὴν βίαν στρατιωτικῶν καθεστώτων καὶ πνευματικῆς ἀνελευθερίας νὰ μένουν χωρὶς ἀνταξίαν τῆς παραδόσεως ἀπασχόλησιν καὶ νὰ εὔρουν διέξοδον εἰς τὴν μεταστοιχείωσιν τοῦ ὕλικου κόσμου κρυπτόμενοι καὶ ἱεουργοῦντες. Μία δευτέρα προστακτικὴ τοῦ ἰδίου ἀλχημιστοῦ Βώλου, τοῦ ψευδωνύμου Δημοκρίτου, ἀναγγέλλει τὸ νέον πεπρωμένον τῆς προσωπικότητος: «Κατεργάζου λοιπὸν ὡς τεχνίτης!»¹⁹.

Ἡ ἀλχημεία εἶναι ἡ πρώτη φιλοσοφία τῆς ὕλης. Δὲν ἀνεπτύχθη ἐν τούτοις ὡς θεωρητικὸν ἄθλημα, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὡς πειραματικὴ ἔρευνα. Ἐὰν ἡ φιλοσοφία ἦτο ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν, ἡ ἀλχημεία ἐπεχείρησε νὰ γίνῃ ἡ τέχνη τῶν τεχνῶν, ἡ μοναδικὴ τέχνη: «Ζώσιμος τοίνυν.. μίαν τὴν τέχνην ἔλεγεν»²⁰. Ἡ ἀλχημεία ὄλων τῶν αἰώνων ἠθέλησε νὰ συνθέσῃ τὴν πρᾶξιν, ὅπως ἡ φιλοσοφία νὰ ἐνοποιήσῃ τὸν λόγον. Ὅτιδήποτε ἐπραττεν ὁ ἄνθρωπος, ὑπέκειτο διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐρμητικὴν δικαιοδοσίαν. Τελικῶς ἀλχημιστῆς δὲν ἦτο μόνον ὁ σοφὸς τοῦ ἀποκρύφου ἐργαστηρίου, ἀλλὰ καὶ ὁ πλέον κοινὸς καὶ χρήσιμος ἐπαγγελματίας. «Ἀλχημιστῆς εἶναι ὁ ἀρτοποιός, ἐφ' ὅσον ψήνει ψωμί, ὁ ἀμπελουργός, ἐφ' ὅσον παρασκευάζει οἶνον καὶ ὁ ὕφαντής, ἐφ' ὅσον κατασκευάζει ὑφάσματα», ἐδίδαξεν ὁ Πάρακελσος²¹. Διὰ τῆς ἀλχημείας ἐπεχειρήθη μιὰ γενικὴ κατάφασις τῆς τεχνικῆς ἐκάνθη.

τητος ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πνεύματος τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐφ' ὅσον ἐνταῦθα ἡ μετουσίωσις ἀμύνεται τοῦ ἀμυγῶς πνευματικοῦ τῆς χαρακτῆρος.

Ἱκοινωνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ σημασία χημικῶν προϊόντων καὶ μεθόδων ἀρχικῶς ἀραβικῆς καταγωγῆς εἰς τὴν Δύσιν.

Ξένη πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἀνατολικὴν ἀπαίτησιν ἐνὸς καθαρῶς πνευματικοῦ βίου ἡ Δύσις, εὐθὺς ὡς ἐγνώρισε τὴν ἀλχημείαν, ἐπίστευσε ὅτι παρελάμβανε μίαν πραγματικὴν δυνατότητα ἐξευγενισμοῦ τῶν πάντων, ἡ ὁποία δὲν ὄφειλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἔχη μεταφυσικὴν σημασίαν. Εἰς τοῦτο συνέβαλε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Δύσις παρέλαβεν ἐν πολλοῖς τὴν ἀλχημικὴν πείραν ἐκ τῶν Ἀράβων, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦ περιφήμου al-Rasi καὶ τοῦ ψευδωνύμου Dschabir ἀρχομένου τοῦ 9ου αἰῶνος εἶχον νὰ ἐπιδείξουν συγκεκριμένα κατορθώματα ἰδίως εἰς τὸν τομέα τῶν χημικῶν ὑγρῶν. Τὸ νιτρικὸν κάλιον, τὸ θειϊκόν, τὸ ὑδροχλωρικόν καὶ τὸ χλωρονιτρῶδες ὀξύ, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως συνέθεσεν ὁ Dschabir²², ὑπῆρξαν ὑποσχέσεις νέων συνθέσεων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀργοῦν νὰ παρουσιασθοῦν, διὰ νὰ ἐξάψουν τὴν εὐρωπαϊκὴν φαντασίαν. Ἀμμωνιακόν ἄλας, ἀρσενικόν, στῦψις, θειϊκὸς χαλκός, ὀξύδειον τοῦ ὑδραργύρου, θειοῦχος ἄργυρος, ὑδραργυροῦχος νιτρικόν ἄλας καθιστοῦν τὴν μεγάλην ἐλπίδα δημιουργίας εὐγενῶν μετάλλων συνεχῶς πιθανωτέραν.

Εἰς τὴν Εὐρώπην τὸ αἶτημα τῆς εὐγενείας αὐτῆς εἶχε τὸ πρότυπὸν τοῦ εἰς τὴν ἐπίκαιρον κοινωνικὴν ζωὴν, ἡ ὁποία διέκρινεν ἀριστοκράτας καὶ ἀνθρώπους sine nobilitate, ὥστε ἡ ἀλχημικὴ προσπάθεια ν' ἀποκτήσῃ ἐνταῦθα ἓνα ἰδιότυπον συμβολικὸν χαρακτῆρα, ὁ ὁποῖος ἦτο συνάμα μία κριτικὴ καὶ μία ἀπόπειρα ἀνατροπῆς τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος διὰ τῆς τεχνικῆς κατασκευῆς προὑποθέσεων κοινωνικῆς περιωπῆς. Ὅτι ἡ ἐπίμονος προσπάθεια δημιουργίας εὐγενῶν μετάλλων δὲν ἦτο ἀνέφικτος, παρουσιάσθη περιτράνω, ὅταν ἡ ἀλχημεία εἶχεν ἤδη ὀδηγήσει εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὸ ἔτος 1887, ὁπότε ὁ E. Frémy καὶ τὸ 1893, ὁπότε ὁ H. Moissan κατεσκεύασαν ἀντιστοίχως τὸν πρῶτον τεχνητὸν λυχνίτην καὶ τὸν πρῶτον τεχνητὸν ἀδύμαντα, διὰ νὰ λυθῇ ὀριστικῶς εἰς τὴν ἐποχὴν μας διὰ τῆς τεραστίας ἐνεργείας τοῦ κυκλοτρωνίου, ἂν καὶ κατὰ τρόπον εἰσέτι οἰκονομικῶς ἀσύμφορον, τὸ πρόβλημα τῆς κατασκευῆς χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων.

Διὰ τῆς συνεχῶς πλουτιζομένης ἐμπειρίας τῶν συγκεκριμένων πραγμάτων ἡ ἀλχημεία ἐθεώρησε τελικῶς ὡς κύριον ἔργον νὰ βοηθήσῃ τὴν ὕλην ν' ἀποβάλῃ τὸ φθαρτὸν τῆς ἔνδυμα καὶ νὰ παρουσιασθῇ ἀπαστρέπτουσα τὴν πολυτίμον εὐγένειαν, τὴν ὁποίαν ἤθελε διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὁ ἄνθρωπος, ἡ ὁποία ὁμῶς μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐφάνη, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη οἰκονομικὴν

και κοινωνικην σημασιαν. Τα απτα αποτελεσματα, εις τα οποια ειχε καταληξει η πειρα των αιωνων και η εφεσις του ανθρωπου να υπερπηδηση την ατομικην του μηδαμινότητα, δεν του επετρεψαν ν' απελπισθη, όταν η προσπαθεια απετυγχανε, αλλα τον εξωθησαν εις την επανάληψιν, την δοκιμην μιας νεας δυνατοτητος, ενος ασυνηθους συνδυασμου, μιας δειλης η τολμηρας υποψιας. Κατ' αυτον τον τροπον συνεβη να εφευρεθουν εντελως τυχαίως συνθετικαι ουσιαι, οπως η πορσελάνη, αντισηπτικά, οπως το οινόπνευμα και οξέα οπως το αιθυλικόν οξύ, εύρηματα κεφαλαιώδους σημασίας δια την μεταλλουργίαν και γενικώς την μετέπειτα οικονομίαν και την επιστήμην, η οποια ηδη από του Μεσαιωνος γνωρίζει και εφαρμόζει τας βασικας χημικας μεθόδους, τον διυλισμόν, την αποκρυστάλλωσιν, τον εξευγενισμόν, την εξαέρωσιν και την απόσταξιν. Ίσως μάλιστα, αν πιστεύσωμεν μιαν μεσαιωνικην μαρτυρίαν*, η αλχημικη πειρα συνεβαλεν εις την συνθεσιν του θείου, του νιτρου και του ανθρακος εις την πυρίτιδα, δια της οποιας ανετινάχθη το κοινωνικόν σύστημα του Μεσαιωνος. Συνέβη δηλαδή με την αλχημείαν, οτι ίσως δικαιολογει σήμερα την επιστημονικην προσπάθειαν δια την κατάκτησιν της σελήνης. Ίσως ο σκοπος δεν επιτευχθη η η επίτευξις του από απόψεως πρακτικων ωφελημάτων αποδειχθη ασήμαντος· εργαζόμενοι όμως εις την προοπτικην αυτην του μέλλοντος, οι σημερινοι επιστήμονες προβαίνουν εις ανακαλύψεις πραγμάτων, τα οποια θα παρέμενον εις το σκοτός, εάν την ιδέαν της διαπλανητικης αποστολης δεν επέβαλεν η πολιτικη σκοπιμότης.

Διατί θα ητο δύσκολον να υπερεκτιμηθη η επιστημονικη αξία του «φιλοσοφικού λίθου».

Εκ των ανωτέρω καθίσταται πρόδηλον, διατί είναι επιστημονικώς αφελής η παρατήρησις, οτι ο «φιλοσοφικός λίθος» υπήρξε μία πλάνη. Εκτός του οτι την έρμητικην αυτην όπτασίαν έπραγματοποίησε σήμερα η χημεία δια της διαπιστώσεως και της χρήσεως «καταλυτών», ητοι ουσιών, αι οποιαι και εις ελάχιστον ποσόν υποδοθηθουν τας ένδιαθέτους τάσεις της φύσεως εις διαφόρους αντιδράσεις, η αξία μιας επιστημονικης υποθέσεως δεν έγκειται εις το εάν είναι αληθής η ψευδής, αλλ' εις το εάν προάγη η όχι την έρευναν. Ίσως δεν υπάρχει επιστημονικη άποψις, η οποια να μη προηλθεν εξ ενος λάθους, εκ μιας εκτιμήσεως των πραγμάτων, την οποίαν ο έλεγχος του μέλλοντος έπρεπε να διορθώση, να συμπληρώση η να θέση επί νέου επιπέδου. Υπό το πρίσμα αυτό θα ητο σχεδόν αδύνατον να υποτεθη, οτι μια άλλη πεποίθησις, «ορθωτέρα» του «φιλοσοφικού λίθου», θα κατώρθωνε να έμπνεύση περισ-

* (Ο υποτιθέμενος εφευρέτης της πυρίτιδος) «Nygger perdoides (Berthold Schwarz) war ein maister in artibus, der mit grosser alchymy umbegangen»²³.

σότερον τὴν ἐρευνητικὴν διάθεσιν καὶ νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς παρομοίαν ἀσκητικὴν ἐργασίαν. «Ἡ ζωηροτέρα φαντασία καὶ ὁ δεξιότερος νοῦς δὲν θὰ ἦσαν ἱκανοὶ νὰ εὑρουν μίαν σκέψιν, ἣ ὁποία θὰ εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ ἐπηρεάσῃ ἐπιβλητικώτερον τῆς ἰδέας τοῦ λίθου τῶν σοφῶν τὸ πνεῦμα καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου»²⁴. Διὰ τῶν συγχρόνων τεχνικῶν μέσων ἡ ἐπιστήμη εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκπληρώσῃ ὅλα τὰ αἰτήματα τῆς ἀλχημείας, νὰ ἐπιναφέρῃ τὰ πράγματα εἰς τὴν «ἀρχικὴν τῶν κατάστασιν», τὴν ἐνέργειαν, νὰ μεταστοιχειώσῃ τὰ μέταλλα, νὰ δημιουργήσῃ πολυτίμους λίθους καὶ νὰ παραγάγῃ ἀκριβώτερα τοῦ χρυσοῦ στοιχεῖα, ἐπὶ παραδείγματι τὸ «πλουτώνιον», τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας, εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ὁποίας κατέληξεν ἡ χημικὴ ἐρευνα τοῦ Otto Hahn πρὸ 25 ἐτῶν. Τὸ γεγονός αὐτὸ καὶ ἡ θεώρησις τοῦ οὐδετερονίου ὡς βασικοῦ καταλύτου τῆς φύσεως μαρτυροῦν, ὅτι ἡ κατάληξις τῆς χημείας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἡ ἀτομικὴ φυσικὴ, ὅχι μόνον δὲν ἐδικαίωσε τὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ παρελθόντος ὡς ἀναξίου ἐπιστημονικῆς σπουδαιότητος, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀπέδειξε τὸ ἐπιστημονικὸν μέγεθος ἐνὸς κληροδοτήματος, ἡ ἀξία τοῦ ὁποίου δυσκόλως θὰ ἦτο μεγαλυτέρα.

Ἐὰν ἡ φυσικὴ ἐρευνα δὲν διατηρήσῃ τὴν ἱερότητα τῆς ἀλχημείας.
Ἡ δικαίωσις τῆς ἀλχημείας δὲν συντελεῖται σήμερον μόνον διὰ τῶν δυνατοτήτων τῆς πυρηνικῆς φυσικῆς, ἀλλ' ἐπίσης ἐνώπιον μιᾶς προοπτικῆς, πρὸ τῆς ὁποίας ἡ ἐπιστήμη ἐγκαταλείπει τὴν ἀνιδιοτέλειαν καὶ δέχεται νὰ ἐφαρμόσῃ, ὅ,τι περίπου ἐπέβαλλον εἰς τὴν ἀλχημείαν οἱ κύριοι τῶν κενῶν θησαυροφυλακίων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἡγεμονιῶν. Καὶ ἡ μὲν ἀλχημεία τότε δὲν κατάρθωσεν ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς κερδοσκοποῦσας βλέψεις τῶν ξένων πρὸς τὴν ἱερότητα τῆς ὑποθέσεως. Σήμερον ὁμοίως οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἐπιστήμης ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ ἐνοικιάσουν καὶ νὰ ἐκποιήσουν τὴν ἐπιστήμην, νὰ μετατρέψουν τὸ ἴδρυμα τοῦ πνεύματος εἰς ὀπλοστάσιον ἢ χρηματιστήριον. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιστήμη χάνει σήμερον τὴν ἱερότητα, τὴν ὁποίαν τῆς εἶχε κληροδοτήσῃ ἡ ἀλχημεία καὶ ταυτοχρόνως τὴν ἐκτίμησιν καὶ τῶν ἐξωθεν θεωμένων καὶ τῶν συντελούντων τὸ ἔργον. Ἐχει βεβαίως ἤδη καταστῆ αὐτονοήτονον νὰ μὴ θεωρῆται ἡ ἐπιστήμη ἱερὰ ὑπόθεσις, αὐτὸς ὁμοίως ἀκριβῶς εἶναι ὁ λόγος ὅχι μόνον τοῦ ἀναγκαστικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκουσίου βιασμοῦ, τὸν ὁποῖον ὑφίσταται. Ἀφ' οὗτο ὁ ἐπιστήμων δὲν εὐρίσκει εἰς τὸ ἔργον τοῦ τὴν ἐσωτερικὴν του δικαίωσιν: ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ ἐπιστήμη γίνῃ κερδοφόρον ἐπάγγελμα χωρὶς ἄλλην σημασίαν, χάνεται καὶ ὁ ἐσωτερικὸς ἔλεγχος τῆς πνευματικῆς τῆς ἀποστολῆς καὶ ἡ γνῶσις παρουσιάζεται ὡς μέσον δι' ὅλα τὰ σχέδια ἀκόμη καὶ ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου. Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐλέγχου ἀποβάλλει ὁμοίως ἡ ἐπιστήμη καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν τῆς χαρακτήρα, διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ, ὅ,τιδήποτε τὴν χρειάζεται ὡς μέσον. Διὰ τοῦτο, ἐὰν πρὸ

κειται νά παραμείνη εἰς τὸ ἐπιστημονικόν της ὕψος, ἡ ἐπιστήμη πρέπει νά ζωογονήσῃ τὸν λυτρωτικόν της παλμόν, νά κερδίσῃ ἐκ τῶν ἔσω τὸν ἐπιδιδόμενον εἰς τὸ ἔργον της, νά γίνῃ ἡ πνευματικὴ του ἀποστολή, νά μιμηθῇ τὴν ἀλχημείαν. Διότι εἶναι δυνατόν, ὅπως καὶ ἡ ἀλχημεία ὡς ἀλχημεία ἀπεβίωσεν, ὅταν τὴν ὑποκατέστησε μία ἄλλη, περισσότερο ἱκανοποιούσα ἀρχή, νά ἐκπνεύσῃ καὶ ἡ ἐπιστήμη ὡς ἐπιστήμη, ἐφ' ὅσον μία ἄλλη ἐξουσία, ἡ πολιτικῶς καθοδηγουμένη τεχνικὴ, ἱκανοποιήσῃ περισσότερο τὰ ἱστορικὰ αἰτήματα τῆς στιγμῆς.

Ἄνεξαρτήτως ὅμως τοῦ τί θὰ συμβῇ, εἴαν πρόκειται νά ἐπιζήσῃ ἡ ν' ἀποστειρωθῇ ἡ ἐπιστήμη, γεγονός εἶναι ὅτι ἡ ἀλχημεία ὑπῆρξεν ὁ ἐνωτικὸς κρίκος μεταξὺ ἐλληνικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς θεωρίας, μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης. Ἡ ἀλχημεία ἔχασε τὸ θεωρητικὸν ὕψος τῆς ἐλληνικῆς ἐρεύνης καὶ ἀντὶ νά ἐνδιαφερθῇ διὰ τὴν ἀρχήν, ἐσπατάλησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀναμόχλευσιν τῶν θραυσμάτων τῆς ὕλης, ὥστε ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς ν' ἀναλάβῃ τὴν παιδευσιν τῆς Εὐρώπης εἰς τὸ ἀξιωματικὸν πνεῦμα αὐτουσία ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία. Παρεσκεύασεν ὅμως ἡ ἀλχημεία χάριν τῆς Εὐρώπης τὴν ὁδὸν τῆς ὕλης, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐμελλε νά συμφιλιωθῇ ὁ ἀξιωματικὸς λόγος, διὰ νά δημιουργήσῃ τὸ οἰκοδόμημα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Τὴν συμφιλίωσιν τοῦ λόγου καὶ τῆς ὕλης εἰς τὴν νέαν ἔννοιαν τῆς ἐπιστήμης ἐπροικοδόμησεν ἡ ἀλχημεία διὰ τοῦ πνεύματος τῆς προσωπικῆς εὐθύνης, διὰ τῆς ἐντάξεως ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἔργον του, χάριν τοῦ ὁποίου ἦτο πρόθυμος «καὶ πόνους τλῆναι μολεροῦς ἀκαμάντας», ἐφ' ὅσον ἐκ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῆς ἐξηρτάτο τὸ νόημα τῆς ζωῆς του. Ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς της διαστάσεως διέδραμεν ἡ ἐπιστήμη τὴν εὐρωπαϊκὴν της ἀποστολήν. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἐπιστημόνων τῆς Δύσεως, τοῦ Κοπερνίκου, τοῦ Kepler, τοῦ Νεύτωνος, μέχρι τῶν τελευταίων διαδόχων των, τοῦ Einstein, τοῦ Fleming, τοῦ Bohr, ἡ ἐπιστήμη ἐθεωρήθη καὶ παρέμεινεν ἱερὸν λειτούργημα. Κατὰ πόσον ὁ λόγος θὰ κατορθώσῃ νά γονιμοποιήσῃ τὴν ὕλην ἐκτὸς τῆς ἱερότητος τῆς προσωπικῆς ἀποστολῆς, κατὰ πόσον δηλαδὴ ἡ ὕλη διὰ τῆς τεχνικῆς της μετουσιώσεως εἰς πνευματικὸν ἔργον θὰ συμβάλῃ εἰς τὸν ἐξανθρωπισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἢ θὰ ἐκπορνευθῇ, διὰ νά γίνῃ μέσον διασκεδάσεως καὶ καταστροφῆς, εἶναι τὸ ἀγωνιώδες ἐρώτημα τῆς ἐποχῆς μας. Διότι ἐκ τῆς ἀπαντήσεως, ἡ ὁποία θὰ δοθῇ εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτό, ἐκ τῆς στάσεως, τὴν ὁποίαν θὰ κρατήσῃ ἡ ἐπιστήμη ἀπέναντι τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀπέναντι τῆς ἐπιστήμης, θὰ ἐξαρτηθῇ ἡ συνύπαρξις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς του προεκτάσεως.